

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΛΕΝΗ ΣΠΑΘΑΡΗ - ΜΠΕΓΛΙΤΗ

Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
ΩΣ ΜΕΣΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ
ΤΟΥ ΑΛΛΗΛΟΣΕΒΑΣΜΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΛΑΟΥΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ Α΄ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ
ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ,

ΜΕ ΘΕΜΑ:
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ
ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΕΝΩΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1994

Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΩΣ ΜΕΣΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΟΥ ΑΛΛΗΛΟΣΕΒΑΣΜΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΛΑΟΥΣ

ΕΛΕΝΗ ΣΠΑΘΑΡΗ-ΜΠΕΓΛΙΤΗ*

Θὰ ξεκινήσω τὴν ὁμιλία μου μὲ μιὰ εἶδηση ποὺ δημοσιεύθηκε πρόσφατα στὶς ἐφημερίδες καὶ ποὺ πέρασε χωρὶς σχόλια:

« Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα, σύμφωνα μὲ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου Ὑπουργῶν, ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε στὴν ἐπίσημη ἐφημερίδα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων (L 231, 13/8/92), προτίθεται νὰ χρηματοδοτήσῃ μὲ 18 ἑκ. ECU ἓνα σχέδιο δράσης ὑπὲρ τοῦ τουρισμοῦ, τριετοῦς διάρκειας, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ 1/1/1993. Ἀνάμεσα στοὺς στόχους τοῦ προγράμματος εἶναι καὶ ἡ ὑποστήριξη τοῦ πολιτιστικοῦ τουρισμοῦ γιὰ τὴν προβολὴ τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς, ἀλλὰ καὶ τὴν καλύτερη γνώση τῶν πολιτισμῶν, τῶν παραδόσεων καὶ τῶν τρόπων ζωῆς τῶν Εὐρωπαίων, καθὼς καί, μὲ τὴ διευκόλυνση τῶν διακοπῶν τῶν νέων, τὴν προαγωγὴ συγχρόνως στὴ νεολαία τῆς γνώσης τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ τρόπου ζωῆς τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ἐπιπλέον, ἀξίζει ν' ἀναφερθεῖ ὅτι τὸ Συμβούλιο σημειώνει στὴν ἀπόφασή του πὼς ὁ τουρισμὸς ἔχει σημασία, μεταξὺ ἄλλων, καὶ ὡς μέσον γιὰ τὴν προώθηση τῆς ἰδέας τῆς 'εὐρωπαϊκῆς ἰθαγένειας'».

Ἐχοντας ὑπόψη μας τὸν ὀρισμὸ τοῦ μουσείου, σύμφωνα μὲ τὸ καταστατικὸ τοῦ Διεθνοῦς Συμβουλίου Μουσείων, ποὺ καταλήγει στὴ διαπίστωση ὅτι τὸ μουσεῖο ὄχι μόνον συλλέγει καὶ διατηρεῖ τὰ ὑλικά τεκμήρια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ περιβάλλοντός του, ἀλλὰ κυρίως τὰ ἐκθέτει γιὰ μελέτη, παιδεία καὶ ψυχαγωγία, εἶναι προφανῆς ὁ ρόλος ποὺ καλοῦνται νὰ παίξουν τὰ λαογραφικὰ μουσεῖα στὴ διαμόρφωση μιᾶς νέας πραγματικότητας, ἡ ὁποία ἀναζητεῖ τὰ πλαίσια καὶ τίς συνισταμένες οἰκοδόμησις μιᾶς Ἐνωμένης Εὐρώπης.

Ἐνῶ λοιπὸν διαμορφώνονται τὰ πρῶτα προγράμματα μὲ σκοπὸ τὴν ἐνίσχυση τοῦ πολιτιστικοῦ τουρισμοῦ καὶ τὴ δημιουργία μιᾶς «εὐρωπαϊκῆς

* Φιλολόγος, Λαογράφος.

ἰθαγένειας» στοὺς νέους τῆς Εὐρώπης, ἡ ἑλληνικὴ νεολαία, θητεύουσα στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο, βρίσκεται σ' ἓνα μὴ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ ἐπαφῆς μὲ τὴ γνώση τοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ καὶ γενικότερα τὴ διαδοχὴ τῶν πολιτισμικῶν ἀλλαγῶν στὴν πορεία τοῦ χρόνου, σὲ συνδυασμὸ πρὸς τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ δομὴ τόσο τῆς Ἑλλάδας ὅσο καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν τῆς προβιομηχανικῆς καὶ πρωτοβιομηχανικῆς ἐποχῆς. Ὅπως δὲ ποτε, στὰ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα θὰ συναντήσουμε κάποια φευγαλέα κεφάλαια ἀφιερωμένα στὶς ἐκφάνσεις τοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ μας, τὸ σοβαρὸ κενὸ ὅμως στὴν ἐκπαιδευτικὴ πράξη βρίσκεται στὴν ἀποσπασματικότητά, μὲ τὴ διάσπαση τῆς συνέχειας τῆς μελέτης τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δύναμη ἀκριβῶς τῆς διαπαιδαγώγησης τῶν νέων μέσω τῆς γνώσης τοῦ πολιτισμικοῦ παρελθόντος εἶναι μεγάλη καὶ ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴ σύνδεση τοῦ νέου μὲ τὸ παρὸν, γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἐμπειριῶν, ἀξιῶν καὶ ποιότητος ζωῆς, μέσα ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἀποδοχὴ, ἀπόρριψη ἢ ἀφομοίωση στοιχείων τοῦ παρελθόντος ἀπὸ τὸ παρὸν. Χωρὶς τὴ γνώση τοῦ παρελθόντος, δὲν μπορεῖ ὁ νέος νὰ κατανοήσῃ τὸ παρὸν, νὰ προσανατολιστεῖ σωστὰ στὸν κόσμον ποὺ τὸν περιβάλλει καὶ νὰ προβλέψῃ καὶ νὰ κατευθύνῃ τὸ ἐπερχόμενο μέλλον. Ἄλλωστε, ἡ γνώση τῆς ἱστορίας τοῦ ὕλικου καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ συμβάλλει καὶ στὴν καλλιέργεια τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐργασία, ὡς βάση τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, καὶ στὴ διάπλαση μιᾶς κοινωνικῆς δραστηριᾶς προσωπικότητας, ποὺ ἐκτιμᾷ τὶς πράξεις της, τοὺς συνανθρώπους της καὶ τοὺς λαοὺς τοῦ πλανήτη μας καὶ συμβάλλει στὴν ἀποφυγὴ ρατσιστικῶν καὶ σοβινιστικῶν ἐκδηλώσεων, ἐνισχύοντας τὴν ἐπιθυμία γιὰ εἰρήνη καὶ συνεργασία ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς. Ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ἐπανέρθω ἀργότερα.

Ποιά εἶναι λοιπὸν ἡ σχολικὴ πραγματικότητα; Θὰ σταθῶ σ' ἓνα συγκεκριμένο παράδειγμα, σ' ἐκεῖνο τῶν μαθητῶν τῆς Γ' Λυκείου. Τὸ βιβλίο τους τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας περιέχει δύο δοκίμια ποὺ ἄπτονται τῆς ἑλληνικῆς παράδοσης: τοῦ Γιώργου Θεοδοκᾶ, «Παράδοση καὶ Ἑλληνικότητα», γραμμένο τὸ 1943, καὶ τοῦ Νίκου Σβορώνου, «Παράδοση καὶ ἑλληνικὴ ταυτότητα», κείμενο ποὺ ἐκφωνήθηκε τὸν Μάιο τοῦ 1981 στὸ Β' Συμπόσιο τοῦ Συνδέσμου Σύγχρονης Τέχνης, ποὺ ὀργανώθηκε στὴν Ἀθήνα μὲ θέμα «Σύγχρονη Τέχνη καὶ Παράδοση»¹.

Μὲ τὴ δεκαετὴ ἐμπειρία μου στὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν Νέων Ἑλληνικῶν τῆς Γ' Λυκείου, σᾶς πληροφορῶ ὅτι οἱ μαθητὲς δέχονται μὲ τὴ

1. Γιώργος Θεοδοκᾶς, «Παράδοση καὶ Ἑλληνικότητα», καὶ Νίκος Σβορώνος, «Παράδοση καὶ Ἑλληνικὴ Ταυτότητα», in *Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας Γ' Λυκείου*, ἐκδ. ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 1990, σ. 214-216 καὶ 218-222.

μεγαλύτερη δυσφορία τὴν προσέγγιση σ' αὐτὰ τὰ δύο κείμενα, τὰ ὁποῖα θεωροῦν ἐξαιρετικὰ δύσκολα, παρὰ τὸ γεγονός —σὰς διαβεβαίω— ὅτι δὲν εἶναι διόλου δυσνόητα. Πρόκειται γιὰ δύο ἐνδιαφέροντα κείμενα ποὺ προσφέρουν τὸ ἐρέθισμα, τὸ ἔναυσμα, γιὰ τὴ διαπίπωση προβληματισμῶν, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους σχετίζονται ἀφενὸς μὲ τὰ ὄρια τῶν ἐπιρροῶν ποὺ ἔχει δεχθεῖ ὁ ἑλληνικὸς παραδοσιακὸς πολιτισμὸς καὶ ἀφετέρου μὲ τὸ μέλλον τῶν αὐτόνομων ἔθνικῶν πολιτισμῶν σὲ συνάρτηση πρὸς τὶς προοπτικὲς δημιουργίας ἐνὸς ἐνιαίου πολιτισμοῦ. Πρόκειται, ὅπως ἀντιλαμβάνεστε, γιὰ προβλήματα ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν σήμερα σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸ χῶρο καὶ ἀντανακλοῦν τὴν ἀνησυχία καὶ τὴν ἀπορία μας γιὰ τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖο προσπαθοῦμε νὰ μαντέψουμε, ἀλλὰ εἶναι ἀκόμη πολὺ νωρὶς γιὰ νὰ περιγράψουμε, γιὰτὶ δὲν ἔχουν ἀκόμη διαμορφωθεῖ τὰ πρῶτα θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ ἀντανακλαστικὰ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ δὲν ἔχουν ἐκφραστεῖ τάσεις ποὺ θ' ἀπαντοῦσαν στὶς προκλήσεις τῆς πολιτιστικῆς ἔνωσης τῆς Εὐρώπης. Γι' αὐτὸ δὲν πρόκειται ἀπὸ τοῦτο ἐδῶ τὸ βῆμα νὰ παραπέουμε στὸ πεδίο τῆς μελλοντολογίας χωρὶς τὶς πρῶτες σαφεῖς ἐνδείξεις ποὺ πάνω σ' αὐτὲς πιθανὸν νὰ στηριχθεῖ τὸ μέλλον, οὔτε ἡ ὀμιλήτρια θὰ προσπαθῆσει νὰ ἐξαγάγει συμπεράσματα βασισμένη πάνω σὲ θεωρητικὰ ὑποθετικὰ κατασκευάσματα.

Τί εἶναι ὅμως ἐκεῖνο ποὺ κάνει τοὺς μαθητὲς νὰ δυσφοροῦν ἐναντι τῶν δύο παραπάνω κειμένων; Προφανῶς θὰ ἔχει κάποια σχέση καὶ μὲ τὶς προσωπικὲς ἐμπειρίες τῶν μαθητῶν. Θὰ πρέπει λοιπὸν ν' ἀναλογιστοῦμε τὸν κοινωνικὸ χῶρο στὸν ὁποῖο κινοῦνται, τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα καὶ τὰ ἐρεθίσματα ποὺ δέχονται. Ἡ οἰκογένεια, τὸ σχολεῖο, ὁ χῶρος ψυχαγωγίας, τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης (ἰδιαίτερα ἡ τηλεόραση καὶ ὁ νεανικὸς περιοδικὸς τύπος) δὲν ἐξοικειώνουν τὸν νέο μὲ προηγούμενες περιόδους τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἀντίθετα, ἡ μοναδική —ἴσως— ἐπαφή ποὺ ἔχει ὁ νέος μὲ τὴν παράδοση εἶναι ἡ ἐπαφή μὲ τὸ χωριὸ του κατὰ τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνες —ἂν μάλιστα ἀναλογιστοῦμε ὅτι ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν Ἀθηναίων ἔχει πρόσφατες ἀγροτικὲς ρίζες καὶ μετακινήθηκε πρὸς τὴν πρωτεύουσα μὲ τὰ μεγάλα κύματα ἀγροτικῆς ἐξόδου καὶ ἐξαστισμοῦ τῶν πρώτων μεταπολεμικῶν δεκαετιῶν—, ἐπαφή μὲ τὸ χωριὸ ποὺ γεννᾷ μάλλον αἰσθήματα συμπάθειας πρὸς τὸν παπποῦ καὶ τὴ γιαιγιά, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν ἕναν ἄγνωστο γι' αὐτοὺς κόσμον ποὺ ἔζησε περισσότερο στὴ μιζέρια, σ' ἐποχὲς διόλου ἔλκυστικὲς γιὰ τὰ πρότυπα τῆς νεολαίας.

Ὁ Γιώργος Θεοτοκάς ἀναφέρει στὸ δοκίμιό του: «Ὅσο βαθιὰ καὶ σφιχτὰ κι ἂν ἀνήκουμε στὴν Εὐρώπη, ὑπάρχει πάντα μιὰ πλευρὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας ποὺ ἀκουμπᾷ στὴν Ἀνατολή, μιὰ πλευρὰ ποὺ οἱ παλαιότεροί μας, μὲ τὴν κάποια νεοπλουτιστικὴ ξιπασιὰ ποὺ χαρακτηρίζει συνήθως τὶς καινούργιες κοινωνίες, ντρεπόντανε νὰ τὴ φανερώσουν, ἀλλὰ ποὺ ἐμεῖς, ὄρμότεροι καὶ πιὸ σίγουροι στὰ πόδια μας, τὴ νιώθουμε σὰν ἕναν πλουτισμὸ τῆς ζωῆς μας

καὶ δὲν θέλουμε νὰ τὴ χάσουμε. Συνεννοούμεστε μὲ τὸ Γάλλο, ὅπως συνεννοούμεστε καὶ μὲ τὸν Ἑρμένη καὶ μὲ τὸν Ἀραβὰ. Ζοῦμε στὸ ρυθμὸ τῆς δυτικῆς ζωῆς, εἴμαστε μέρος τῆς Εὐρώπης, ὅμως δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἡ πολυσύνθετη ἰδιοσυγκρασία μας ἀνήκει ταυτόχρονα καὶ σὲ κάποιαν Ἀνατολή, πού δὲν εἶναι ὡστόσο ἡ μεγάλη Ἀσία, ἀλλὰ μιὰ Ἀνατολή πρὸ κοντινῆ, ἡμερη καὶ οἰκεία. Εἶναι ὁ γεωγραφικὸς χῶρος πού οἱ παλαιότεροι καθόρισαν ὡς τὴν “καθ’ ἡμᾶς Ἀνατολή”, χῶρος πού κλείνει μέσα του τὴ Βαλκανική, τὴ Μαύρη Θάλασσα, τὴ Μικρασία ὡς τὸν Καύκασο κι ὡς τὴ Μεσοποταμία καὶ ὀλόκληρη τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο μὲ τοὺς τόπους πού ἀπλώνονται στὶς ἀκρογιαλιές της. Καὶ τοῦτος ὁ κόσμος περιέχεται στὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς μας καὶ θὰ ἦταν ἀσυλλόγιστος αὐτοακρωτηριασμός καὶ στένεμα τῶν ὀριζόντων μας τὸ νὰ θελήσουμε νὰ ἐξουδετερώσουμε τὰ στοιχεῖα τοῦ πνευματικοῦ ἑαυτοῦ μας πού βρίσκονται σ’ ἐπαφὴ καὶ ἀνταπόκριση μαζί του»². Ἔτσι, ὅταν οἱ νέοι μας διαβάξουν τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα, ἀποροῦν γιὰ τὴν πολυσύνθετη ἰδιοσυγκρασία μας, μὴν ἀναγνωρίζοντας σὲ κάποιες ἐκφάνσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς τὴ σύνδεσή μας μὲ τὴν Ἀνατολή, ἀλλὰ καὶ παρερμηνεύουν τὴ σύνδεσή μας μὲ τὴ Δύση, τὴν ὁποία ἀντιλαμβάνονται ὡς τὴν ἐπιρροὴ ἀπὸ δυτικὰ πρότυπα καὶ ὄχι ὡς τὴν πορεία τῆς ἀρχαιοελληνικῆς σκέψης, πού, περνώντας ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση καὶ τὸ Διαφωτισμὸ, παγίωσε τὸν ὀρθολογισμὸ στὴν προσέγγιση τῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐκφάνσεων.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐπιρροὴ ἀπὸ τὰ δυτικοευρωπαϊκὰ πρότυπα, κατὰ τὴν ἔκφραση τῶν μαθητῶν, —τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ τοῦ καταναλωτικοῦ τρόπου ζωῆς, θὰ ἔλεγα ἐγώ—, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται ὡς παγκόσμια (σὰς ὑπενθυμίζω ὅτι τὸ ἀνοιξιὰτικο τεῦχος τοῦ *Courrier* τῆς UNESCO εἶχε ὡς τίτλο στὸ ἐξώφυλλό του «L’Europeen est-il Universel?») καὶ μὲ ἀντίστοιχη θεματογραφία περιεχόμενο), δημιουργεῖ μιὰ σύγχυση στὴν προσέγγιση καὶ τοῦ παρακάτω ἀποσπάσματος τοῦ Νίκου Σβορώνου: «Θὰ ἦταν νοσταλγικὴ ἀφέλεια, ὀδηγοῦμενοι ἀπὸ κάποιον χρονολογικὰ καθυστερημένο ἑλληνοκεντρισμὸ, νὰ ὀνειρευόμαστε τὴ δημιουργία ἐνὸς καθαρὰ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, διαφορετικοῦ ἀπὸ τὰ πολιτιστικὰ ἐπιτεύγματα ἄλλων λαῶν, πού ἡ ἱστορικὴ τους μοῖρα ἦταν στὸ κάτω κάτω καλύτερη ἀπὸ τὴ δική μας (...). Θὰ ἦταν, νομίζω, ἐπίμονη ἄρνηση τῆς πραγματικότητας τὸ νὰ πιστεύουμε σήμερα στὴ δημιουργία αὐτόνομων ἔθνικῶν πολιτισμῶν. Καὶ σὲ παλαιότερες ἐποχές, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸ κατώφλι τῶν νεότερων χρόνων, ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει τὴν ἱστορία τῆς Εὐρώπης, πού γεωγραφικὰ καὶ πολιτιστικὰ ἀρχίζει ἀπὸ τὰ Οὐράλια ὡς τὸν Ὠκεανὸ στὴ Δύση, καὶ στὶς μέρες μας, τὴν

2. Γιώργος Θεοτοκάς, ὁ.π., σ. 215.

ἱστορία τοῦ κόσμου, εἶναι μιὰ ἐνιαία πολιτισμικὴ συμφωνία ὅπου τὰ διάφορα ἔθνη, ἂν μποροῦν καὶ ὅσο μποροῦν, συμβάλλουν στὸ γενικὸ χρῶμα τῆς ἐνορχήστρωσης»³.

Ἡ παραδοσιακὴ ἀνάλυση ἐντοπίζει τὴ μεταβλητότητα τῆς πολιτιστικῆς διάστασης σ' ἓνα ἀναμφισβήτητο αἷτιο: τὴ γενίκευση, γιγάντωση καὶ ὁμοιόμορφη ἐπιβολὴ τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ καταναλωτικοῦ τρόπου ζωῆς τῶν πόλεων. Ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία, μὲ τὰ τεράστια μέσα ποὺ διαθέτει, μὲ τὴν ταχύτητα τῶν ἐπικοινωνιῶν, τὴ συνεχὴ ἀναζήτησις συμπληρωματικῶν πηγῶν πλούτου καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν σύγχρονων κρατικῶν μηχανισμῶν, ἔχει ἐπιβάλλει παντοῦ μιὰ παρουσία ποὺ διαλύει πολιτισμούς. Μὲ βάση τὴν παραπάνω ἄποψη, βγαίνει ἀβίαστα ἓνα συμπέρασμα —ποὺ θὰ μπορούσαμε ὁμως νὰ τὸ συζητήσουμε, ἂν παρεμβάλλαμε σ' αὐτὴν τὴ διαπίστωση κι ἄλλες μεταβλητές, ὅπως π.χ. ὅτι τὸ βιομηχανικὸ σύστημα διατήρησε παντοῦ, ὅπου καὶ ὅσο μπόρεσε, ὅλες τὶς παλιὲς κοινωνικο-πολιτικὲς μορφές, ὅταν αὐτὲς ἐπέτρεψαν μιὰ ἀποτελεσματικὴ ἐνσωμάτωση μιᾶς κοινωνίας στὴν παγκόσμια ἀγορὰ καὶ ἱκανοποιητικὲς συνθήκες ἰδιοποίησης τοῦ ὑπερπροϊόντος. Ἐδῶ βρίσκεται καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς αἰτίες τῆς ὑπανάπτυξης, ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι καθήλωση σὲ μορφὲς ἀπ' ὅπου ἔχει ἀφαιρεθεῖ ὁ λειτουργικὸς σκοπός, γιὰ νὰ ἐμβολιαστεῖ ἡ ἐμπορευματικὴ λειτουργία καὶ ἡ κερδοσκοπία⁴ — βγαίνει, λέγαμε λοιπόν, χωρὶς τὴν παρέμβαση τῆς μεταβλητῆς αὐτῆς, ἓνα συμπέρασμα, ὅτι οἱ πολιτιστικὲς πολυμορφίες ὀφείλονται στὸ ὅτι, ἀκόμα, μιὰ πλειοψηφία χωρῶν ἢ τομέων βρίσκεται σὲ μεταβατικὸ στάδιο ἐξέλιξης. Καὶ ὑποστηρίζεται ὅτι, ὅταν ὀλοκληρωθεῖ ἡ διαδικασία τοῦ ἐξαστισμοῦ καὶ τῆς καταναλωτικῆς ἐκβιομηχάνισης, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐξαφανιστεῖ ἡ πολυμορφία. Εἶναι πράγματι παράδοξο, ἀλλὰ βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ μετατόπιση κοινὰ ἀποδεκτῶν ἀπόψεων καὶ ἀρχίζουν ν' ἀμφισβητοῦνται ἀξίες ποὺ παγιώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ —ἀπόψεις ἀκριβῶς ποὺ ἀντικατοπτρίζουν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν φεουδαλικὸν στὸν κεφαλαιοκρατικὸν τρόπο παραγωγῆς—, ὅπως ἐκεῖνη τῆς παγκοσμιότητας, τῆς εὐθύγραμμης ἐξελικτικῆς πορείας τῆς προόδου, ἐπειδὴ ἀναλογιζόμαστε τί μᾶς προσέφερε ἀλλὰ καὶ τί μᾶς στέρησε ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀμφισβήτηση τῆς ἐγελιανῆς ἀντίληψης τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία ὑποστηρίζει μιὰ ἐξελικτικὴ πορεία, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἔννοια τῆς προόδου ταυτίζεται μὲ τὴν ἐξομοίωση πρὸς τὸν δυτικοευρωπαϊκὸν πολιτισμό. «Ἡ κοινωνικὴ πρόοδος ἐξαφανίζει τοὺς πολιτισμούς, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ

3. Νίκος Σβορώνος, *ὁ.π.*, σ. 220.

4. Νικόλαος Βερνίκος, *Ἡ Ἑλλάδα μπροστὰ στὴ δεκαετία τοῦ '80*, ἐκδ. Ἐξάντας, 1975, σ. 39-40.

χύσει τὸ αἷμα τῶν ἀνθρώπων», ἔγραφε ὁ André Leroi-Gourhan⁵. Ἡ Ἐθνολογία, μὲ τὸν προβληματισμό της, συνέβαλε στὴν ἀμφισβήτηση τῆς συγκεκριμένης ἀντίληψης τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ Claude Levi-Strauss διατύπωνε: «Ἡ ἀνθρωπότητα ποὺ προοδεύει δὲν μοιάζει καθόλου μ' ἓναν ἄνθρωπο ποὺ ἀνεβαίνει μιὰ σκάλα, προσθέτοντας σὲ κάθε του κίνηση ἓνα ἀκόμη σκαλοπάτι σὲ ὅσα ἔχει ἤδη κατορθώσει νὰ κατακτήσει· θυμίζει περισσότερο τὸν παίκτη, ποὺ ἡ τύχη του εἶναι μοιρασμένη σὲ πολλὰ ζάρια καὶ ποὺ κάθε φορά ποὺ τὰ ρίχνει, τὰ βλέπει νὰ σκορπίζονται πάνω στὸ χαλί, φέρνοντας ἰσάριθμα διαφορετικούς ἀριθμούς. Ὅ,τι κερδίζει κανεὶς ἀπὸ τὸ ἓνα ζάρι, κινδυνεύει πάντοτε νὰ τὸ χάσει ἀπὸ τὸ ἄλλο, καὶ μόνο καμιά φορά ἡ ἱστορία γίνεται ἐποικοδομητική, οἱ ἀριθμοὶ δηλαδὴ προστίθενται καὶ σχηματίζουν ἓναν εὐνοϊκὸ συνδυασμό»⁶.

Ἡ φύση ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ οἱ παραστάσεις, οἱ ιδέες, τὰ σχήματα κτλ. ποὺ σχηματίζει γι' αὐτὴν ἡ ἀνθρώπινη σκέψη δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα παθητικῆς ἀντανάκλασης· ἡ σκέψη ἐρμηνεύει ἐνεργητικὰ καὶ ὀργανώνει ὅ,τι προσλαμβάνει ἀπ' αὐτὴν, καὶ μόνο ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐπενεργεῖ πάνω της καὶ νὰ τὴ μεταβάλλει σὲ «κοινωνικοποιημένη» φύση. Γίνεται κατανοητό, πόσο μεγάλη σημασία ἔχει γιὰ τὴ διδασκαλία καὶ τὴν καλλιέργεια τῶν νέων, ὄχι ἀπλῶς ποιὲς εἶναι π.χ. οἱ παραδοσιακὲς φορεσιές, ἀλλὰ —σᾶς ὑπενθυμίζω ὅτι ἀναφέρομαι στοὺς μαθητὲς τῆς Γ' Λυκείου— μιὰ πῶθ θεωρητικὴ προσέγγιση τῆς συνεχοῦς ἀλλαγῆς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἐκείνου ποὺ ὀνομάζουμε «ἀσυνέχεια τῆς περιοδικότητας». δηλαδὴ μιᾶς συνεχοῦς ἐναλλαγῆς τῶν φαινομένων μέσα στὸ χρόνο, ἀλλαγὴ ὅμως ποὺ δὲν ἐκδηλώνεται ὡς ρήξη μὲ τὸ παρελθὸν ἀλλὰ ὡς ποιοτικὲς μεταλλαγές, ποὺ μποροῦν νὰ ἐκδηλωθοῦν εἴτε ὡς ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων εἴτε ὡς μετάβαση ἀπὸ ἓνα σύστημα κοινωνικῶν σχέσεων σ' ἓνα ἄλλο: πρόκειται γιὰ τοὺς δύο κυρίαρχους τρόπους δόμησης ἢ ἀποδόμησης τῶν κοινωνικῶν ἐκφάνσεων⁷. Ὑπάρχει λοιπὸν ἡ ἀναγκαιότητα γιὰ τὴν οὐσιαστικότερη καλλιέργεια τῆς ἱστορικῆς σκέψης στοὺς νέους. Τόσο ἀπὸ τοὺς σχολικοὺς μηχανισμοὺς ὅσο κι ἀπὸ τὰ Mass Media, ἡ ἱστορία καταναλίσκεται ὡς ἐξατομικευμένη πληροφορία. Ἀπουσιάζει ἡ συνείδηση τῆς συνέχειας καὶ τῆς ἀμοιβαίας σηματοδότησης ἀνάμεσα στὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν. Καὶ ἡ ἱστορία εἶναι ὁ μόνος τρόπος ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιὰ ν' ἀντιληφθεῖ τὴ

5. André Leroi-Gourhan, «Πρόλογος», in Γ. Β. Καββαδία, *Σαρακατσάνοι, μιὰ ἑλληνικὴ ποιμενικὴ κοινωνία*, ἐκδ. Λοῦση Μπρατζιώτη, Ἀθήνα 1991, σ. 9.

6. Κλώντ Λεβι-Στρώς, «Φυλὴ καὶ Ἱστορία», in *Ὁ Φόβος τῆς Ἐλευθερίας*, Δ. Ν. Μαρωνίτης (ἐκδότης), Παπαζήσης, Ἀθήνα 1971, σ. 186-187.

7. Jacques Hamel, Mohammed Sfia, "Sur la Transition", in *Sociologie et Sociétés*, vol. XXII, No 1, Avril 1990, σ. 8.

δυναμικὴ τῆς κοινωνίας. Ἐπιπλέον, ἡ ἱστορικότητα τῶν λαογραφικῶν φαινομένων εἶναι αὐτόδηλη.

Ἐδῶ λοιπὸν θὰ ζητήσουμε τὴ βοήθεια καὶ τὴν παρέμβαση τοῦ λαογραφικοῦ μουσείου. Ὁ παραδοσιακὸς τρόπος μεταβίβασης πληροφοριῶν, τὸ γραπτὸ δηλαδὴ κείμενο ποὺ διατυπώνει ἀφηρημένες ἔννοιες, εἶναι αὐτὸ ποὺ προκαλεῖ τὴ δυσφορία στοὺς μαθητὲς στὴν προσπάθειά τους νὰ προσεγγίσουν τὰ δύο δοκίμια ποὺ προανέφερα καὶ ποὺ διαπιστώσαμε ὅτι δὲν ἄπτονται τῶν καθημερινῶν τους ἐμπειριῶν. Σήμερα, ἡ μέθοδος αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ συναγωνιστεῖ τίς πληροφορίες ποὺ μεταδίδονται ἀπὸ τίς εἰκόνας. Ἄλλωστε, μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι ἡ νεοελληνικὴ κοινωνία εἶναι ἕνας ὀπτικοακουστικὸς «πολιτισμὸς». Ὁ γραπτὸς λόγος τείνει νὰ ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ τὸν καθημερινὸ βίο. Τὰ μουσεῖα μποροῦν ν' ἀντιπαρέλθουν αὐτὸν τὸ σκόπελο, ἐπειδὴ ἐπικοινωνοῦν μὲ τὸ κοινὸ διαμέσου τρισδιάστατων πρωτότυπων ἀντικειμένων — αὐθεντικὴ καὶ ἀνεξάντλητη πηγὴ πληροφοριῶν. Μπορεῖ νὰ κάνει τὸ θεατὴ νὰ συμμετάσχει ἄμεσα στὴν ἀνακάλυψη, στὴν ἀποκάλυψη σωστότερα, τῆς πληροφορίας, νὰ τοῦ μεταδίδει μαζὶ μὲ τὴν πληροφορία τὴν αἴσθησι τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἀποδοχὴ καὶ τὴν ἐμπέδωσι τῆς πληροφορίας. Αὐτὴ ἡ μέθοδος ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν παθητικὴ κατανάλωσι πληροφοριῶν ἀπὸ τὸν τηλεθεατὴ, ποὺ δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ κάνει μιὰ προσωπικὴ ἐπαλήθευσι, νὰ διαθέτει τὴ βεβαιότητα τῆς ἐμπειρίας, βασικὸ ἄλλωστε ἀξίωμα τῆς ἐκπαίδευσις.

Τὸ σχολεῖο μέχρι σήμερα δὲν ἔχει ἀνοίξει τίς πόρτες τοῦ στοῦ μουσεῖο. Ἀντίστροφα, τὰ μουσεῖα ἔχουν ἀρχίσει δειλὰ δειλὰ νὰ προβλέπουν γιὰ τοὺς μικροὺς ἰδίως ἐπισκέπτες τους ἕνα πρόγραμμα συγκεκριμένων δραστηριοτήτων ἀσφαλῶς θετικῶν, ἀλλὰ ποὺ περιορίζονται σ' ἕνα ἐλάχιστο κοινὸ μικρῆς συνήθως ἡλικίας, στοῦ ὁποῖο ἐνεργοποιεῖται ἡ πιὸ διαδεδομένη καὶ ἀποδεκτὴ μορφή ἀπόκτησις κοινωνικῆς ἐμπειρίας ποὺ εἶναι τὸ παιχνίδι, γιὰ τὰ μικρότερα, καὶ τὸ κοινωνικοποιημένο παιχνίδι, γιὰ τὰ μεγαλύτερα παιδιά.

Ὡστόσο, γιὰ τοὺς νέους τῆς Γ' Λυκείου, τὸ κοινωνικὸ παιχνίδι καὶ γενικότερα ἡ μίμησι δὲν εἶναι βέβαια ἡ καλύτερη πρότασι δραστηριοτήτων στοῦ χώρου τοῦ μουσεῖο, γιατί χρειάζεται αὐτὴ ἡ θεωρητικοποίηση τῆς σκέψης. Σ' αὐτοὺς χρειάζεται ἕνα λαογραφικὸ μουσεῖο ποὺ νὰ περιλαμβάνει κάτι ἀπ' ὅλες τίς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, μὲ τρόπο ὥστε νὰ εἶναι ὁ καθρέφτης τῆς πολιτικῆς, οικονομικῆς, καλλιτεχνικῆς, θρησκευτικῆς, κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ, ὥστε νὰ ἀναδύεται ἡ εἰκόνα τῆς ἐξέλιξις τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ συνδυασμὸς περιβάλλοντος, ἐκθεμάτων, χρωμάτων, ἤχου καὶ μουσικῆς μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ μιὰν ἀτμόσφαιρα κατάλληλη γιὰ τὴν ἐνεργοποίηση τῆς ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στοῦ μαθητὴ καὶ τὰ ἐκθέματα.

Τελειώνοντας τὴν ὁμιλία μου, θὰ ἤθελα νὰ ὀλοκληρώσω τὸν προβληματισμὸ μου μὲ τὸ ρόλο ποὺ μπορεῖ νὰ παίξει τὸ λαογραφικὸ μουσεῖο στὴν

ἀποτροπή τοῦ πολιτιστικοῦ ρατσισμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι, πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον, ὄρατος στοὺς κόλπους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας. "Ἐνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα χαρακτηριστικά τῆς ἐποχῆς μας εἶναι οἱ λεγόμενοι «οἰκονομικοὶ πρόσφυγες», πού μετακινοῦνται ἀπὸ τὸ νότο πρὸς τὸ βορρὰ καὶ πιὸ πρόσφατα ἀπὸ ἀνατολή πρὸς δύση (πρόκειται γιὰ ἰδεολογικὴ ὀριοθέτηση τῶν σημείων προσανατολισμοῦ, ἐφόσον οἱ Ρουμάνοι πού ἐγκαθίστανται στὴ Γερμανία, μάλλον πρὸς βορρὰ μετακινοῦνται, ἐνῶ οἱ Ἴαλβανοὶ στὴν Ἑλλάδα, πρὸς νότο). Φαίνεται πὼς αὐτὴ ἡ μετακίνηση ἐγείρει ἢ πρόκειται νὰ ἐπιφέρει μελλοντικὰ σοβαρὰ προβλήματα, καὶ εἶναι αὐτὴ καὶ ὄχι ἡ εὐρωπαϊκὴ ἔνωση πού θὰ θέσει σὲ δοκιμασία τὴν ἐθνικὴ σύνθεση τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, πού κατὰ κάποιον τρόπο διαμορφώθηκαν μὲ βάση τὴν «ἀρχὴ τῶν ἐθνοτήτων» κατὰ τὸν προηγούμενον κυρίως αἰῶνα, ἐφόσον μάλιστα σὲ μερικὲς περιπτώσεις ὁ ὄγκος τῶν ξένων ἀγγίζει τὸ 1/3 τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ⁸.

"Ἄν καὶ ἡ μεταπολεμικὴ πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ σκέψη, ὡς ἀντίδραση στοὺς ναζισμό, πού κατεξοχὴν ἐνσάρκωνε τὴν ἰδεολογία τοῦ ρατσισμοῦ, διεκδίκησε τὸ «δικαίωμα στὴ διαφορὰ», ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ Ἰ80 βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ νέα δεδομένα, πού φέρνουν τὸ ρατσισμό στοὺς προσκήνιο μὲ μιὰ νέα μορφή, ἐκείνη τοῦ πολιτιστικοῦ ρατσισμοῦ, πού χρησιμοποιεῖ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα πού διαμόρφωσαν ἐπὶ δεκαετίες οἱ ἀντιρατσιστές, καὶ τὸ κυριότερο, ὅσο κι ἂν φαίνεται παράδοξο, τὰ πορίσματα καὶ τὶς παρατηρήσεις τῶν ἴδιων τῶν ἐθνολόγων⁹. "Ἄν καὶ ἡ νέα Ἑνωμένη Εὐρώπη θὰ διευκολύνει τὴ μετακίνηση ὁμάδων μέσα στοὺς κόλπους τῆς καὶ γίνεται προσπάθεια νὰ καλλιεργηθεῖ ἡ ἰδέα τῆς «εὐρωπαϊκῆς ἰθαγένειας», σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τοὺς οἰκονομικοὺς πρόσφυγες, πού δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἀξιολογικὴ ἱεράρχησή τους ὡς διαφορετικῶν καὶ προφανῶς κατωτέρων (ἐδῶ ἔγκειται ἡ διαφορὰ τοῦ σύγχρονου πολιτιστικοῦ ρατσισμοῦ σὲ σχέση μὲ τὸ παρελθόν: κατώτερων ὄχι βιολογικά, ἀλλὰ πολιτιστικά ἢ καλύτερα πείτε το πιὸ εὐγενικά: οἰκονομικά), αὐτὴ ἡ πολιτισμικὴ ἰσότητα καὶ ἀποδοχὴ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητας σὲ καθεμιά ἀπὸ τὶς χῶρες τῆς μπορεῖ ν' ἀποδειχθεῖ εὐθραυστη, ἂν ἡ οἰκονομικὴ ὕφεση συνεχιστεῖ, οἱ ἄνεργοι συνεχίσουν νὰ αὐξάνουν καὶ ἡ κοινωνία τείνει στοὺς νὰ τονίζει τὶς κοινωνικὲς ἀντιθέσεις, —κάτι πού πρὸς τὸ παρὸν δὲν διαψεύδουν οἱ οἰκονομολόγοι ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν μᾶς ἐνθαρρύνουν ὥστε νὰ αἰσιοδοξοῦμε.

8. Gérard Noiriel, "L'Histoire de l'Immigration en France: Note sur un enjeu", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 54, Septembre 1984.

9. Pierre-André Taguieff, *La force du préjugé, Essai sur le racisme et ses doubles*, éd. La Découverte, Paris 1987, "Introduction", σ. 11-26.

Ἐκεί λοιπὸν εἶναι ἡρατόζ ὁ κίνδυνος, πρὸς τὸ παρὸν τὴν λήχιστον, καὶ γὰρ αὐτὸ ὡς μέλη αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, ἀνήκοιμε πρὶν Ἐξωτερικῶν γεωγραφικῶν, οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν, πολιτιστικῶν, συμμετέχοιμε στῆ ζωῆ της, πάσχοιμε μαζὶ της, χαρῆμασθε μαζὶ της, καὶ στεζόμεσθε, ἔν στεζόμεσθε, πάλι μαζὶ της". γιὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς τελευταία λόγια μου: τὰ λόγια τοῦ Θεοτοκά.